

ПОГРОЗА ЩОДО СУДДІ, НАРОДНОГО ЗАСІДАТЕЛЯ ЧИ ПРИСЯЖНОГО ЯК ФОРМА ПРОТИПРАВНОГО ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ ОСІБ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПРАВОСУДДЯ

Розглядаються дискусійні питання поняття погрози щодо судді, народного засідателя, присяжного. Суспільна небезпека даного злочину полягає у тому, що він посягає на нормальну діяльність органів правосуддя. У статті визначені об'єктивні ознаки погрози, передбаченої у ч. 1 ст. 377 КК України, які відображають особливості даного злочину.

Ключові слова: об'єкт злочину, близькі родичі, близькі, погроза, насильство, умисел, мотиви злочину, цілі злочину.

Рассматриваются дискуссионные вопросы понятия угрозы относительно судьи, народного заседателя, присяжного. Общественная опасность данного преступления состоит в том, что оно посягает на нормальную деятельность органов правосудия. В статье определены объективные признаки угрозы, предусмотренной в ч. 1 ст. 377 УК Украины, которые отображают особенности данного состава преступления.

Ключевые слова: объект преступления, близкие родственники, близкие, угроза, насилие, умысел, мотивы преступления, цели преступления.

Debatable questions concerning the concept of treating to the judge, people's assessor and juror are examined in the article. Public danger of this crime consists in the fact that it trenches upon normal activity of organs of justice. The objective signs of threat foreseen in the part of article 377 Criminal code of Ukraine, which represent the features of this corpus delict are predetermined in the article.

Key words: object of crime, close relatives, close people, threat, violence, intent, motive of crime, purpose of crime.

У законодавстві про кримінальну відповідальність у системі злочинів проти правосуддя особливу роль відіграє група злочинів, які посягають на незалежність органів, що здійснюють правосуддя, шляхом протиправного втручання в діяльність осіб, які беруть участь у відправленні правосуддя. Протиправне втручання у законну діяльність судових органів, неприпустимість якого є однією з основних вимог дотримання незалежності суддів, передбачена статтями 376–379 КК України. Згідно з даними офіційної статистики злочини, передбачені ст. 377 КК України, вчинюються найменше. Зокрема за період з 2001–2008 рік в Україні було зареєстровано 20 злочинів за ст. 376 КК та 9 – за ст. 379 КК. Найбільше зло-

чинів, передбачених ст. 376 КК України, було зареєстровано в 2005 році, а саме 7. Найбільша кількість злочинів, передбачених ст. 379 КК, була зареєстрована в 2001 році – 5. Злочинів, передбачених статтями 377, 378 КК, за період з 2002 року по 2009 рік не зареєстровано. Так, за 2002-2009 роки на території Волинської області не було зареєстровано жодного злочину за ст. 376-379 КК України. Лише у 2001 році управління МВС України у Волинській області було зареєстровано два злочини за ст. 377 КК України, зокрема громадянин Г.І. Марис погрожував вбивством голові Камінь-Каширського районного суду, та громадянин Е.А. Анченко погрожував вбивством судді Луцького міського суду.

Проблеми, пов'язані із злочинами проти правосуддя, досліджувались багатьма науковцями, зокрема, Ю.В. Александровим, М.І. Бажановим, Ю.В. Бауліним, В.І. Борисовим, І.С. Власовим, В.О. Глушковым, С.М. Дідиком, О.О. Квашею, О.М. Костенком, Я.М. Кульбергом, О.М. Литваком, В.О. Навроцьким, Н.А. Носковою, В.І. Осадчим, Ш.С.Рашковською, С.І. Тихенком, І.М. Тяжковим, П.Л. Фрісом, І.М. Черних, тощо. Однак погроза щодо судді, народного засідателя чи присяжного потребує особливої уваги, оскільки є формою протиправного втручання в діяльність осіб, які здійснюють правосуддя, що і є метою даної статті.

Факти тиску з боку державних органів на суддів викладені в заяві президії Верховного Суду України та президії Ради суддів України від 21 травня 2007 року. Зокрема, в заяві зазначено, що спостерігається неправомірне використання суб'єктами влади наданих їм повноважень для посилення залежності судових органів, тиску на суддів, втягування їх у політичну боротьбу, нав'язування не правових підходів до вирішення спорів та конфліктів¹.

Отже, є очевидною висока латентність злочинів, які посягають на носіїв судової влади, що викликано недостатньо високим рівнем правової культури населення України. Дослідження проблеми кримінальної відповідальності за погрозу або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного, яка передбачена статтею 377 КК України, на сьогодні є актуальним і необхідним у зв'язку з високим ступенем їх суспільної небезпеки.

Дискусійним є вже визначення самого об'єкта даного злочину. При вирішенні даного питання вчені виходять з того, що погроза спрямована на залякування потерпілого та є психічним насильством над особою². Тому закономірно, що А.С. Горелик та Л.В. Лобанова визначають *основний об'єкт* цього злочину, як суспільні відносини, які забезпечують психічну безпеку (стан психічної захищеності) осіб, що беруть участь у здійсненні правосуддя, а також їх близьких, як умову належного здійснення цієї діяльності³. Інші автори вважають, що *безпосереднім об'єктом* даного злочину є незалежність суду⁴.

Підтримуючи концепцію об'єкта злочину, запропоновану О.М. Костенком, родовим об'єктом даного злочину ми визначили порядок суспільних відносин, який забезпечує необхідні умови для нормальної діяльності суду по здійсненню правосуддя, що включає, сам порядок його здійснення, винесення законного, обґрунтованого і справедливого судового акту. Відповідно основним безпосереднім об'єктом злочину є встановлений законом порядок здійснення правосуддя в частині діяльності судді, народного засідателя чи присяжного. Слід погодитись, що погроза є ефективним засобом примусу та формою психічного насильства, посягає на недоторканість особи⁵. Відповідно додатковим обов'язковим його об'єктом виступає психічна недоторканність особи, а додатковим факультативним – її здоров'я.

Формулювання диспозиції ст. 377 КК України є не досить точним для визначення безпосереднього об'єкту цього злочину. Якщо виходити буквально з аналізованої норми, то кваліфікація злочину за відповідною частиною ст. 377 КК відбувається навіть, якщо діяння вчинюється щодо особи, яка приймає незаконне рішення по розглянутій в суді справі. Вважаємо, що таке тлумачення не відповідає духу закону. Ми погоджуємось з думкою російського вченого С.Ф. Мілюкова⁶, який обґрунтовує можливість уточнення диспозиції досліджуваної норми закону шляхом заміни положення «у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя» на таке – «у зв'язку з їх законною діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя». Отже, відповідальність за перешкоджання у здійсненні правосуддя має наставати лише тоді, коли діяльність по його здійсненню є законною, оскільки незаконна діяльність є, по суті, неправосуддя.

Потерпілими від злочину, передбаченого ст. 377 КК України, можуть бути: 1) суддя; 2) народний засідатель; 3) присяжний; 4) їхні близькі родичі.

Крім того, до потерпілих від злочину, передбаченого ст. 377 КК України, законодавець відніс не тільки осіб, які приймають участь у здійсненні правосуддя, але і їх близьких родичів.

Та обставина, що потерпілими можуть бути також близькі родичі осіб, що беруть участь у відправленні правосуддя, тільки підтверджує основну спрямованість посягань на перешкоджання законній діяльності останніх, а відповідно і на заподіяння шкоди інтересам правосуддя. Коли втручання в законну діяльність суду шляхом протиправного впливу на певних службових осіб не дає бажаних результатів або уявляється неможливим чи малоефективним, винний намагається домогтися зазначеної мети шляхом протиправного впливу на близьких родичів цих осіб.

Отже, потребує особливого розгляду поняття «близьких родичів» суддів, народних засідателів, присяжних. Адже це та категорія осіб, впливаючи на яку, злочинці можуть втручатися у діяльність суду. Тому закон крім осіб, які беруть участь у відправленні правосуддя, охороняє і їх близьких родичів. Відповідно до п.11 ст. 32 Кримінально-процесуального кодексу та ч.2 ст. 2 Закону від 23 грудня 1993 р. «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» таким захистом забезпечуються їх близькі родичі: батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати та сестри, дід, баба, внуки.

Варто звернути увагу, що російський законодавець у Кримінальному кодексі у відповідній нормі, що передбачена у статті 296, застосовував більш широкий термін, ніж в українському кримінальному законі, – «близькі». Слід погодитися з думкою науковців, які вважають, що поняття «близькості осіб» визначається не біологічними (ступінь споріднення), а соціальними факторами⁷. Дане твердження, на наш погляд, потребує уточнення: поняття «близькості осіб» визначається *не тільки* біологічними (ступінь споріднення), а і соціальними факторами. Іноді близькими можуть бути особи, що не є родичами.

Звідси слідує, що потерпілими можуть виступати особи, які по відношенню до судді, народного засідателя чи присяжного є: а) близькими родичами – батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки (п. 11 ст. 32 КПК України); б) інші родичі; свояки (зять, сваха, свояк і т.д.); в) інші особи, життя, здоров'я та благополуччя яких в силу усталених особистих відносин дорогі тій чи іншій особі, що приймає участь у здійсненні правосуддя. У цьому сенсі, на наш погляд, заслуговує на увагу старовинна народна традиція – кумівство, що виникло ще до

прийняття християнства, пізніше його санкціонувала церква. У словниках кумівство тлумачиться як духовне *споріднення*⁸. В Україні, як йдеться в Енциклопедичному словнику Ф.А. Брокгауза та І.Ф. Ефрона, кум и кума по відношенню до батька, який запросив їх до дитини, вважаються *рідними*⁹. Цей зв'язок зберігається на все життя.

Тому доцільним вважаємо внесення змін до статей 377–379 КК, в яких необхідно замінити поняття близьких родичів на більш широке: близькі особи. Подібні пропозиції щодо пріоритетності поняття «близьких осіб» вже пропонувались українськими науковцями¹⁰.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 377 КК України, полягає у психічному насильстві, що виражається у погрозі вбивством, насильством чи знищенням або пошкодженням майна вказаних вище осіб у зв'язку з діяльністю цих осіб по здійсненню правосуддя.

Такою діяльністю насамперед слід визнавати діяльність судді, народного засідателя чи присяжного, яка власне і становить зміст здійснення правосуддя, а саме реалізацію у встановленому законом порядку своїх повноважень з підготовки до розгляду, розгляду судової справи, винесення у ній рішення та його виконання, діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, слід також визнавати будь-яку іншу службову діяльність судді, яка хоч і опосередковано, але має відношення до здійснення правосуддя (проведення узагальнення судової практики, розгляд звернень громадян тощо).

Погроза у даному складі злочину – це завжди активна поведінка, яка пов'язана з діяльністю суду по розгляду справ. Стосовно змісту поняття погрози в юридичній літературі існує чимало суджень. Деякі вчені розглядають погрозу як виключно вид психічного насилля над особистістю¹¹. Так М.І. Панов під психічним насильством у вузькому (власному) сенсі розуміє суспільно небезпечний, протиправний вплив на психічну сферу (підструктуру) людини, що є кінцевою метою дій винного, а у широкому сенсі – різні способи впливу на психіку людини з метою пригнічення волі потерпілого і примушування його до певної активної чи пасивної поведінки¹².

В юридичній науці існують й інші позиції. Зокрема, окремі вчені допускають існування погрози як форми виявлення умислу¹³, але інші науковці категорично заперечують проти цього, зокрема, Н.Ф. Кузнєцова, М.Д. Дурманів, А.В. Наумов¹⁴. При вирішенні даної проблеми, на наш погляд, слід враховувати специфіку правовідносин, у рамках яких діють потерпілий і суб'єкт злочину, передбаченого ст. 377 КК. Суддя, народний засідатель, присяжний зобов'язані діяти в рамках закону при здійсненні своєї службової діяльності. Порушення ними закону, визнане суспільно небезпечним, тягне кримінальну відповідальність. Те ж стосується і представників іншої сторони відносин. Зокрема, закон передбачає широке коло процесуальних прав, що надають підсудному можливість реалізувати своє конституційне право на захист, або іншій особі, яка вважає, що діями посадових осіб суду заподіяно шкоду якомусь з її інтересів, порушене право, – звернутися за їхнім відновленням у відповідний державний орган. У випадку, якщо особа зневажає наданими їй законом правами і свідомо вибирає протиправний і суспільно небезпечний шлях досягнення своїх цілей – висловлює погрозу, то така особа притягається до кримінальної відповідальності. Адже своїми діями суб'єкт злочину заподіює шкоду охоронюваному кримінальним законом відноsinам, що складаються в сфері правосуддя. Крім того, визнання караності погрози,

що має ознаки виявлення наміру, є доцільним з міркувань превентивного потенціалу даної норми. Отже, оскільки «така погроза становить усвідомлений, ясно виражений та конкретний прояв в дійсності злочинного наміру винного...»¹⁵, то вона заподіє шкоду охоронюваним кримінальним законом відносинам і тому є кримінально каранною.

Таким чином, у рамках ст. 377 КК відповідальність передбачена і за погрозу як виявлення наміру, і за погрозу як різновид психічного насильства. Остання здійснюється з метою примусу судді, народного засідателя, присяжного до зміни її поведінки в інтересах винного.

Кримінально-карана погроза повинна носити визначений, конкретний характер. Перелік видів погроз, передбачений в ч.1 ст.377 – вичерпний. Це може бути погроза: вбивством; насильством; знищенням майна; пошкодженням майна. Як правило, погроза щодо шкоди здоров'ю особи зазвичай має невизначений характер, однак конкретизація тяжкості ушкоджень, якими погрожують (тяжкі, легкі чи середньої тяжкості), на кваліфікацію злочинів не впливає.

Склад злочину, передбачений у ч.1 ст. 377 КК, є формальним, однак у науці кримінального права немає єдності думок стосовно моменту, коли даний склад злочину є закінченим. О.О. Кваша узагальнила точки зору вчених щодо цієї проблеми: з моменту висловлення погрози, з моменту виявлення зовні наміру, в момент висловлення погрози, з моменту доведення погрози до відома потерпілого¹⁶. На наш погляд, перші три підходи за своєю сутністю є однаковими, тому, очевидно, що існує дві позиції щодо моменту закінчення даного злочину: 1) момент висловлення погрози; 2) момент доведення погрози до відома потерпілого.

Ті автори, що вважають аналізований склад закінченим у момент вираження погрози, не уточнюють, чи слід це розуміти в тому сенсі, що несуттєво, чи стало потерпілому відомо про погрозу. Такий підхід виправданий, коди йдеться про погрозу як форму виявлення наміру. При погрозі як одному з видів психічного насильства злочин може бути закінчено тільки тоді, коли потерпілому стало відомо про погрозу, тобто винний психологічно вплинув на потерпілого. Оскільки панівною точкою зору у кримінальному праві України є розгляд погрози як різновиду психічного насильства, то відповідно до даної позиції злочин, передбачений ст. 377 КК, як правило, визнається закінченим з моменту доведення погрози до відома особи, якій вона була призначена.

Таким чином, запропоновані шляхи вирішення дискусійних питань об'єктивних ознак погрози щодо судді, народного засідателя чи присяжного як однієї з форм протиправного втручання в діяльність осіб, які здійснюють правосуддя. В подальшому це сприятиме розробці змін до закону про кримінальну відповідальність України в частині охорони осіб, що здійснюють правосуддя.

1. Заява президії Верховного Суду України та президії Ради суддів України від 21 травня 2007 року. – режим доступу: http://kpk.org.ua/2007/06/04/sudi_ne_zakhotli_slukhatijsja_cherez_vtruchannja_poltiky_u_pravosuddja.html. 2. Мельник М.І. Погроза // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко та ін. – К.1998. – Т. 4: – С. 146. 3. Горелик А.С. Лобанова Л.В. Преступления против правосудия. – Спб: Юридический центр пресс, 2005. – С. 106. 4. Агузаров Т.К. Преступные посягательства на независимость и неприкосновенность судей. – М.: Проспект, 2004. – С. 65. 5. Бабанли Р.Ш. Особливості погрози як злочину проти правосуддя // Правова політика Української держави: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. –

Том 2. / 19-20 лютого 2010 року – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 182. **6.** Милоков С.Ф. Российское уголовное законодательство: опыт критического анализа.. – СПб., 2000. – С. 268. **7.** Беляев В.Г., Свидлов Н.М. Вопросы квалификации убийств. – Волгоград, 1984. – С. 46. **8.** Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля. – Том второй. – М., 1881. – С.218. **9.** Энциклопедичний словник Ф.А. Брокгауза та І.В. Ефрона. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru> **10.** Кваша О.О. Кримінально-правова охорона незалежності суду від протиправного впливу на осіб, які беруть участь у відправленні правосуддя // Кримінальне право України. – 2006. – № 6. С. 20; *Осадчий В.І.* Кримінальна відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу (стаття 189-4 КК України): Автореф. дис. канд. юр. наук. – К., 1994. – С. 7. **11.** Борисов В.И., Куц В.Н. Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации. – Х., 1995. – С. 64; *Великий* енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво „Юридична думка”», 2007. – С. 641; *Костров Л.В.* О содержании угроз в уголовном законе // Вестник МГУ. – Серия «Право». – 1970. – № 4. – С. 54. **12.** Панов Н.И. Квалификация насильственных преступлений. – Х., 1986. – С. 27–29. **13.** *Бородин С.В.* Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. – М., 1994. – С. 181; *Матвиевский П.С.* Ответственность за преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения. – М., 1964. – С. 96; *Пионтковский А.А.* Курс советского уголовного права. – М., 1970. – Т. 2. – С. 418. **14.** *Дурманов Н.Д.* Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. – М., 1955. –С. 25; *Кузнецова Н.Ф.* Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву. – М., 1958. – С. 28–37; *Наумов А.В.* Уголовное право: (Общая часть). – М., 1996. – С. 264. **15.** *Кримінальний кодекс України:* Науково-практичний коментар / За заг ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 1033. **16.** *Кваша О.О.* Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо судді, народногo засідателя чи присяжного // Судоустрій і судочинство в Україні. – 2007. – № 2. – С. 73.